

Saša Vuga

Poslednje pismo

Ne bom je pozabil, dragi Rudi, tiste zarje: Na Sočo je poleglo lilasto nadahnjene pramene. Kot bela krpa se je vanje spuščal plašen, star galeb. Še hip sem gledal dol, kot vsako jutro. V pajčevinsko scenerijo. V pike rac in pljuske rib. Zaprl za seboj balkonska vrata. Legel spat – ko je na mizici vzbrnel moj žepni telefon. Bilo je 5. decembra 2003. Na zaslonu se je svetlikalo tvoje pismo, poslano natanko ob 5.51 z naslednjim skrivnostnim, enigmatično nerazvozljivim besedilom:

“Aigr. Ork. Odhaja.”

Kmalu so sporočili, da se bliža nepopravljivo. L. te je šla poiskat.

Grdo si trpel. Zašepetal si ji, naj ti prinese kakšno (*pravšnjo*) knjigo.

Prihajala sva. Vendar brez knjige – tudi zanjo je bilo prepozno.

Odslej bo samo še otožnost in tista poslednja, arhivirana, nema epistola – *Aigr. Ork. Odhaja*. Kaj si mi hotel zaupati? Si še kam podobno oznanil slovo? Grenčinast, zmeden, si včasih zašepčem iz Menartove vojne slike *Kolona* (ti si ležal v zgornjih skupnih prostorih, Janez v spodnjih): *Včeraj šel je eden več, jutri šel bo eden manj* – zdaj vidva, hkrati. Ondan (leta 2000) pa moj žlahtni Andrej Hieng. Na rjuhi je imel Oblomova. Knjigo o sufizmu. In na zidu sliko mame in sebe otročka. Ob zori pa je tam, hkrati, ugasnil moj brat Marko – ena, ista ljubljanska noč ju je pokrila.

Kako je sinu zamrmral poslednje besede naš profesor Ocvirk:

“Pojdi, bliža se mraz.”

Ob vaju se mi vračajo slovesa – na primer od Cirila Kosmača v bolnišnici. Vprašal je: “A greš kaj domov?” “Grem.” Nekaj časa mu je pogled blodil po stropu. Potlej je vzdihnil: “Mene pa bodo tja samo še pripeljali!” In hlipnil v bridek jok. Kako se prijatelji osipajo. Kot listi počasi. Stanovitno. Drug za drugim. V zimskem vetru. Kje je list, ki ga je nekdo narisal na zid, tik

za drevesom, da bi s to ljubo prevaro ohranil dragega bolnika pri življenjskih močeh – ah, menda, v čedni noveleti O'Henryja.

Zakaj si moral uporabiti šifro *Aigr. Ork. Odhaja*?

“Misel na smrt porodi v nas nekaj večjega od groze,” je Čehov dejal Suvórinu (ta si je sentenco zapisal v *Dnevnik*). In mu dodal: “Odnesejo te na pokopališče in gredo nazaj – pit čaj in se hinavsko pogovarjat.”

Smejal si se, ko sem ti včasih rekel *Konkordat*, včasih *Mefisto*.

Drugi bodo pisali, kaj vem: Da si šel iz ideologije delat v železarno. Da si s pozavno trubaduril po svetu. Da je do metamorfoze prišlo nad sotočjem Tolminke in Soče – tam sta te uganila profesorja Makso Pirnik, pri njem si prvič videl Balzaca, Stendhala. In moj stric Marjan Urbančič, pri njem si se navzel ljubezni do jezika (do pijače, hvala bogu, pa ne). Da si prišel na filozofijo, na psihologijo v Ljubljano – *in questa città dall'ordinata melanconia mitteleuropea* (Magris). Da sprva nisi bil preveč navzoč v ljubljanskih družbah. Da so te aretirali nad Pučnikovim stanovanjem na Vodmatu: Miličniki so ponoči vdrli, češ da si oropal mlekarno. In še ducatkrate vdrli, vsakič, kadar so kje oropali mlekarno – mleka pa nisi maral. Da je tvoj prvi roman sizifovski, eksistenčialistični *Stolp*. Jezik pa iz *nouveau romana*. Da te je Robbe-Grillet prevzel, si pa hitro podvomil o njem. Da je tvoja proza desubjektivizirana. Da si nadvse cenil, ne le pri sebi, izbrušenost jezika in oblike. Da si bil popadljivo alergičen na jezikovno neznanje, zanikrnost, primitivizem (Dane Zajc: “Je siten – pa duhovit!”). Da si bralcu vse prej kot lahak. Da so zate značilni gostota metafor, ritem, opazovalna tehnika, zvočnost, avtopoetska udarnost celote. Da se tudi molka nisi branil. Da se je tvoja pisava obnesla tako na odru kot v romanu. Da si imel rad “mitsko mavrico legende”. Da si sodeloval od Perspektiv do Revije 57. In da si 1991. pogostoma parafraziral nič ko Tudjmana:

“Vse za Slovenijo – Slovenijo za prav nič!”

Meni pa ostajata nelagodje, tesnoba ob geslu *Aigr. Ork. Odhaja*.

Ogovoril si me z maksimo: “Pisanje je opisovanje neke podobe.”

Bila sva si, sva si rekla, od začetka “simpatetična” (Valvasor).

Privlačevala me je tvoja nekakšna neskrita skrivnostnost.

Ampak, Rudi – česa nisi mogel več povedati z *Aigr. Ork. Odhaja*?

Bilo je po dnevu, ko so Hiengu dali v Portorožu nagrado za *Norega malarja*. V Piranu smo večerjali rake. Odnegli buteljke v spalnico. In tam prav do jutra prepletali diskurz – spominjam se tvojih besed, da “v tej deželi romanopisci prihajajo vsi po vrsti z univerze, kjer da jih zavestno mojstrijo v izogibanju resničnosti”. Andrej bi rad nadaljeval debato. Zunaj je vznikalo sonce. Dišalo je po oseki. Po nafti krog ribiških čolnov. Pa si mu prižgal cigareto in šel spat. V sredo si mi poslal bledečno razglednico *Pozdrav z Golice* (gotovo ni bilo druge pri roki): “*Erazem Predjamski* je roman, ki zgodovine ne ilustrira, marveč pripoveduje zgodbo znotraj nje – veselo zgodbo o času, ki je bil preprosto strašen.”

Privlačnost, je veljalo zate, ni le stvar nastopa, marveč stvar srca.

Primerjal sem te s Hiengom – ne veš, kako sta si bila podobna.

Spominjam se značilnega hehetanja na poti v brkinske Sabónje, ko sem omenil neki plagiat in ravnodušnost, ki je temù sledila. Navajal si iz svoje ministrske prakse o tako imenovanem "znanstvenem delovanju". Govoril o profesorju, ki je *redigiral*, kar so mu v seminar in za diplomo prinašali študenti, in po teh kurjih lojtrah lezel strmo gor. Citiral nekega Felsona: "Ukrasti zamisel enemu človeku in jo objaviti kot svojo, je plagiat. Početje, ki se pri njem ideje ukradejo večjemu številu ljudi, pa je – znanstvena raziskava". Pa se spet vračal k vprašanju, ki te je morilo (ne zato, ker si z institucijo na Kolodvorski imel konflikt in ji dal slovo). In me nekajkrat, v jeznem samogovoru, prekinil: "Zakaj ima naša RTV také vulgarno, banalno, plebejsko, skratka – analfabetško konotacijo? V večini evropskih držav sta ta medija pomenila renesančno revolucijo. Pri nas pa? V velikonočnem LN sem poslušal igralca (renomiranca). Recitirala sta psalme – o bog, ni pomoči, če pa celo ti, tako vase zaverovani govorniki ne poznajo osnov slovenskega pravorečja! Kam je sprhnela govorna kultura Levarjev, Severov, Skrbinškov? Kakšna, ne zgolj jezična retrogradnost se širi iz tega ljubljanskega mastodonta! Resnost v kulturi prav na debelo izgublja verjetnost. Vrednote določa bebava industrija zabave!" Skomigal sem, pa si si pomagal s Solženicinom v *Rusiji na robu zloma*, ko se je patriarh vrnil, se zgrozil in kot Savonarola vpil: "Odkod se je priteplo to podivjano pleme umazanih grabežljivcev, ki se razglašajo za nove Ruse?" Na vsakem ovinku si prhnil v sardonski smeh – tvoja razlaga pa te ni zadovoljila.

Hvaležen sem ti bil za ljubezen, skrb, ki si ju, za razloček od večine "vladnih", kazal do Primorske. Ali zato, ker te je 1935. dala Reka – takrat seveda *Fiume*? Na primer v spoštljivi radovednosti do idealističnih, od vseh grdo izigranih tigrovcev. Ali z vzklikom: "Kakšni epohalni ovinki v primorski zgodovini zadnjih 100 let – od popolnega, genocidnega brezpravja po 1918. do univerze!" Zamislil si se. Si s prsti prevrgel lase na drugo sencè. Pomrmral: "Večina naših ljudi ni hudobnih – samo tako prekleto nezreli smo!" Zamislil tudi ob zame zanimivih stavkih plemenitega doktorja Trstenjaka: "Izdajalci so navsezadnje nekako potrebni. Če bi se narod namreč kompaktno, kot blok, do zadnjega, uprl, bi ga okupator, njegove metode poznamo, zares tako iztrebil, kot je sprva nameraval."

Eno tvojih polglasnih, pitijskih formulacij sem si celo zapisal: "Tudi z resnico lahko trošiš laž." Kako te je prizadelo, ko sem ti v *Unionu* omenil, da sem srečal Ahačevo hčer Niko. Povedala je, da je mama zbolela, kako bi rekel, za *nenavzočnostjo*. Da vegetira v nekem hospicu na Primorskem – ob sestri Ahačeve druge žene (moji dobrotnici. 1949. me je sprejela k radijskemu kruhu. V partizanski uniformi je bila, igralca, črnolaska, z bluzo iz angleške padalske svile, kot Disneyjeva Sneguljčica).

Veliko nedorečenega bo ostalo – tudi nedoumljivi *Aigr. Ork. Odhaja*.

Ali obisk na sotočju Soče in Idrijce ("Da race tudi ponoči gagajo?").

Ob jubileju Maksa Pirnika ("nikoli ni pred nikomer drsal po kolenih. Je pa o tem drsanju premišljeval"), dol si prišel z Danetom Zajcem, so te prevzeli

mariborski Židi (Morpurgi) in njih tržaška prelevitev v hudobne slovenofage, ki so verjeli, da jim bo v večji prid nacionalistični patriciat kot ubogi slovenski ljud. Mayer je celo ustanovil Il Piccolo – ni pomagalo: Po 1943. so jih Lahi izdali Nemcem in jih pomagali poslati v taboriščno peč.

Zdaj mi je žal, da nisem sodeloval, kljub tvojim pismom, pri številki NR o Ahacu – odmikal sem se. Veliko stvari se mi ni videlo več tako pomembnih. Vseeno mi je na primer bilo (in mi bo), kaj drugi mislijo o meni. Prednost sem dajal samo zanesljivosti, imenovani prijateljstvo. Nazadnje sem ti dal nekaj nedobrih fotografij iz naših let krog 1951. Prijazno zaman si me vabil za stalnega sodelavca. Odgovoril sem ti, kot že Ruplu, ko je pripravljaval številko o vitalnosti romana in sem objavil zamegljeni *Iam naturaliter homo fabulator*: “Ne da se mi. Začel sem kot mladič pri Sodobnosti (Ferdo Kozak). Pa ker se v tej reviji dobro počutim in dokler ne bo kakšne morebiti večje uredniške hektike, bom ostal, kjer sem.”

Nisi zameril – tudi zato (oh, ne samo zato) sem te rad imel.

Ne bom pozabil, kako si na Kongresnem trgu, napetem z domoljubno razburjenimi ljudmi, izpeljal Cankarjevo noveleto (Jezus se ustavi ob kantonu: “A ti lahko pomagam?” Oni pa: “Ne moreš – sem Slovenec!”).

Ampak Ahac, rabil ti je za prijateljski vzor – do Vitomila si bil hladen. Vsaj to bi ti lahko napisal, ker so ga oblili z vsakršno, celo s komediografsko gnojnico, da je Ahac bil pogumen partizan. Veliko ljudi mi je to potrdilo, od hribovca Julija Jakulina – ta je poskrbel za znameniti bunker v Grudnici nad Mostom na Soči, tam so bili Ahac, Avšič, Bebler, Bratko, Kraigher, Štih, Vilfan, preden se je vsa reč septembra 43 odlila kot plebiscitaren uragan daleč prek Primorske. Do Karla Prušnika – Gašperja. Ali Hotimirja, vodje tiskarne Carinthia 55, profesorja Slavka Sušnika, primer: Ahac se je preoblekel v nemškega častnika in jo s Francem Primožičem mahnil, po cesti, naravnost v Celovec. Razmere takrat na Koroškem so bile ne težke, bile da so – bestialne. Kako bridko, v krvavih tolarjih je Ahac plačeval za vsak svoj korak, primer: Ni vedel, kako je (zaradi njega) v Mauthausnu končal oče, doktor Avgust Pirjevec. Ko sem zvedel, končal je kot oče Cirila Kosmača – *s coklo po glavi in živ v krematorij*, sem mu pisal v Pariz (tam je Ahac nabiral za svojega Cankarja). Odpisal mi je s tožbo Franca Jožefa po vseh rodbinskih (Rudolf, Sissi, Ferdinand) in političnih nesrečah: *Mir bleibt doch nichts erspart*, prav z ničimer mi ni prizaneseno.

Jah, pomnim, kako sem ti moral ponavljati razburljivo sceno – Ahac je s Hiengom zimskega dne zaplenil pred gostilno Pošta debelemu fujakarju v strgani meloni, vstopil je na male vampe, kočijo. Andrej je s kozla tolkel z vajatmi, z bičem. Ahac je zadaj sedel kot car, drdralo je po Šelenburgovi ulici, in kričal (iz opere): *Dajte, dajte mi svobode* – ne, niso ju zaprli. Nekaj njunega iz tistih naših neprijaznih, hladnih dni sem vnesel v roman *Vseenost* (Ahac in Andrej rabita za veselo skico *Rdeči polkovnik in beli poročnik* – Hienga je namreč Menart, gledala sta se nekam *in cagnesco*, bi rekli Lahi, nekako po pasje, klical *beli poročnik*).

S prijateljem, podpis je neberljiv, si obiskal spomin generala Maistra na Zavrhu (tega legendarnega slovenskega vojaka si po svetniško častil) – kaj se ti je spet podilo po glavi, da si mi napisal: “Bo že držalo, kar piše v *Velikem Gatsbyju* F. S. Fitzgerald, da se prav noben ogenj ne more meriti s tistim, kar nakopiči človek v svojem pošastnem srcu”.

Kako pomirjevalno, trezno, se spominjava z L., si se vpregal na demarkacijskem prehodu Dragonja, ko je s hrvaškimi orožniki že zaudarjalo po neprijetnem (nekateri njihovi in naši so izgubljali živce, lezli v incident).

Rad sem te imel tudi zato, ker si tako rad imel izbrušeno, prefinjeno slovensko besedo (posmihal si se “učenjaški prhljavici. Papirju”). Ob ginekologiji zaradi ginekologije v zdajšnjem pisanju si se jezno spraševal (“Je siten – pa duhovit!”), zakaj je ljudem “bolj všečno poslušati kletve in gledati televizijsko pornografsko gonjenje kot, na primer, sočustvovati z romarji na Brezjah”. Lepota umetnine je poroštvo resnice v njej. Na avtobusni postaji v Kranju kupiš broširano kriminalko. Čez slabo uro izstopiš v Ljubljani – ker pa veš, kdo je moril, greš pomirjen svojo pot. “Samo s pomočjo jezika utemeljujemo osnovne temelje našega samohodstva.” Vsakič spet si se vračal k energiji, ki jo pisec vdihne sklopu izbranih, apartnih besed. Večkrat sva govorila o *akcentuiranem pisanju*, saj se, evfemistično rečeno, vnémarnost, recimo ji liberalnost (kot posledica utrujenosti?) do maternega jezika širi celo v strokovne kroge. Na simpoziju v *Slovenski matici* sva trpela ob strokovnjaku, ki je besedam v referatu obešal humorne poudarke – kako sva se ob vikárju, ki je za govornika bil vikar, žalostno spogledala. Ali stilizmi, *parsimonia in verbo* in Anton Breznik: “V istem stavku ne ponavljamo pomožnega glagola.” Zanimalo te je, kje sem najbolj praktical ta profesorjev nasvet – na radiu. Ko sem od 1951. naprej reševal kolobočna (kolobocija), ne samo politična besedila, deleatur mi je kar brizgal iz peresa, sem vso reč sproti preizkušal *pred mikrofonom* (ni boljše šole). In čutil, kako se stavek lajša. Se napne (za pazljivega, izbranega bralca – drugim je kajpak vse vseeno. Ali pretežko).

Pa februarja 1999, po “Prešernovem” kosilu pri predsedniku Kučanu, ko smo evforično prišli v dramsko klet – štimunga za *Carmino Burano*. Bilo mi je (od mojega preveč samotarstva) lepo, čeprav sva s tistim kabernetom pririnila na rob. Inkret je s svojo mineralko bil veliko bolj moder. Naslednji dan sem se nasmehnil listku, ki so nam študenti z njim poslali bučko vina. Ker sem Inkretu rekel: “Andrej, začeti moram brati tvojega Kocbeka,” so od bližnje mize napisali: Berite raje Javorška! Študentje primerjalne književnosti. List sem datiral. Ga shranil med kuriozite. Govorila sva, govorila. Omizje krog naju se je praznilo – prva je odšla Meta Hočevarjeva. Spet si omenjal “misticizem tišine”, in da ne zaupamo več besedi, ki smo iz nje (besedi ali Besedi?). Spraševal o Bachmannovi: Nesreča, samomor, umor – moj svak v Celovcu je bil njen zdravnik. “Vsaka nova knjiga pomeni, da se je zalomilo pri tisti, ki si jo zadnjo izdal.” Potožil: “V glavi imam popoln roman, pa noče na papir.” In da te zanima vse, kar ponuja vprašanja. Kar ima strukturo. Kar je dvoumno. Zlasti

pa spisano na izviren način. Zbodel sem te s Čehovom, naj se "pisatelj in umetnik ukvarjata s politiko le toliko, kolikor se morata braniti pred njo". Pa si izrohnel ime neke mehiške pisateljice ("Je siten – pa duhovit!"). In njeno sodbo: "Ko v tvojem imenu ubijajo ljudi, ne smeš ostati nevtralen!" In kako bridka je zavest, da živimo v deželi klasičnih licemercev. Navajal si pisce (mislim, da si se zares učil pri ruskih mojstrih, zlasti pri tistih po revoluciji 1917, in še posebno od njih, ki so imeli žalostno biografijo – Babelj, Bulgakov, Pilnjak, Zamjatin. Francozi ko da so bili začetna modna muha). Postajal pri Gogolju, *Mrtve duše* povzdigoval do Cervantesa. Sodila sva, da v zdajšnjem času ni težje biti satirični pisatelj kot v komunizmu. Se z Vargasom Lloso, bil je že mrak, površno lotila postulata, da je v umetnosti vredno le tisto, kar lahko obravnavaš kot rekord – pa ošinila najin rekord (katero buteljko?). In svetle, dobrovoljne volje naročila taksi.

Kdo je v onih treh besedih *Aigr. Ork. Odhaja* – zares ti?

Kako sproščena, neposredna so bila najina zadnja dopisovanja – si pa tudi nisva mislila, da bodo šla v tisk. Pa ker sem pri tem: Hotel si napisati uvod k mojemu zadnjemu romanu (*Sij s kačjih rid*), nepričakovano pa si se začel v pismih čudno izgovarjati – zdaj seveda vemo, zakaj. Potlej sta z najinim dragim urednikom Sanjo prišla do misli, da bi namesto uvoda objavili odlomke iz pisem. Seveda nisi slutil, da gre za tvoje zadnje tiskane besede. Prej so mi bile v veselje, če sem knjigo odprl – odslej pa?

Izgubljeni sveženj, kdo nam ga je dal, kdo ga nam vzel?

Si mu nemara zdaj na sledi? In da ga boš vendār našel?

Ali – kako spet priti do zapravljenih modrosti.

L. te je pred Slončkom, pili smo pivo, vprašala, ali misliš, da je potlej še kaj. Zazrl si se v daljavo, torej vase. Zamrmral: "Po tem, kar sem doživel, bil tako rekoč že na oni strani (zdravniki so te po neki operaciji mrzlično oživljali), si ne bi več upal reči, da ni nič – rekel bi, da je. Sam sebe sem videl ležati tam spodaj. Od zgoraj sem opazoval svoje telo. Se čudil: Čigava revščina pa leži tam doli? Hkrati sem daleč pred okni videl drevje v blesku kandelabrov. In pare, ki so veselo vozili na Grad."

Kmalu potlej se je začelo hitro podirati.

"Tako me boli! Ne morem ti povedati, kako je to grozno!"

L. te je poljubila. Se obrnila, da bi skrila ganjenost. Šla od bolniške postelje do vrat – poklical si jo nazaj. Ji potihoma rekel:

"A veš za kakšno knjigo zame?"

Dnevi bodo minevali, tvojega poletnega obiska ne bo več, Soča bo tekla, v jesenskih plohadh mlečno kavna, s črnim hlodom ali koreninjem na hrbtu. Hvala za vso prisrčnost, Rudi. Andrej bi rekel: *Boglonaj za prijateljstvo*. Rad bi ti povedal, kar si od zmeraj vedel – da sem te rad imel.

In hvala za poslednje pismo (ki pa zanj nemara nisi več vedel).

Za tisti klic 5. decembra 2003, ob 5.51 – *Aigr. Ork. Odhaja*.

Spodaj sta Idrijca in Soča mrki, nevarni. Bliža se polnoč.